

Колесник Н.Є. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 130-134.

УДК 378: 373.31+372.874

*Н.Є. Колесник, к.пед.н., доцент кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В статті проаналізована проблема формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи; розглянуті базові поняття «компетентність», «полікультурна компетентність», «полікультурність», «толерантність», «формування полікультурної компетентності», «формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи».

Ключевые слова: компетентность, поликультурная компетентность, поликультурность, толерантность, формирование поликультурной компетентности, формирование поликультурной компетентности у будущих учителей начальной школы.

In the article the problem of forming of multicultural competence is analysed for the future teachers of initial school; base concepts «competence» are considered, «multicultural competence», «multiculturalness», «tolerance», «forming of multicultural competence», «forming of multicultural competence for the future teachers of initial school».

Keywords: competence, multicultural competence, multiculturalness, tolerance, forming of multicultural competence, forming of multicultural competence for the future teachers of initial school.

Проблема формування творчої, інтелектуально розвиненої особистості, виховання духовності, толерантності в стосунках гостро постала перед багатьма країнами світу, а отже й перед нашим суспільством. Завданням у підготовці майбутніх вчителів початкової школи є збереження унікальних культурних та духовних надбань і водночас формування полікультурної компетентності, що сприяє розумінню сучасних естетико-технологічних проблем. Загальна культура, моральна зрілість, рівень розвитку інтелектуальних здібностей визначають рівень полікультурної компетентності у майбутніх вчителів початкової школи.

Духовне відродження та сучасний стан соціально-культурного розвитку суспільства, нові вимоги до підготовки конкурентоспроможних працівників і до рівня їхньої фахової, предметної, ключової компетентностей зумовлюють використання інноваційних підходів до фахової освіти, оновлення її змісту з

урахуванням культурних традицій минулого, етнічного досвіду декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, естетичного і культурного розвитку особистості, її гуманістичної сутності. Про це відзначається й у нормативних освітніх документах: Національній доктрині розвитку освіти України у **XXI** ст., Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна **XXI** ст.), Концепції національного виховання студентської молоді, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, Національній стратегії розвитку освіти України на період до **2021** року, Галузевих стандартах вищої освіти, Галузевій концепції розвитку неперервної освіти та ін.

Метою статті, однією зі складових нашого дослідження, є проаналізувати проблему формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи; розглянути базові поняття «компетентність», «полікультурна компетентність», «полі культурність», «толерантність», «формування полікультурної компетентності», «формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи».

У аспекті нашої проблеми проаналізовано широке коло праць вітчизняних та зарубіжних учених, в яких розглядається розвиток полікультурності у предметно-перетворювальній компетентності: Р. Б'юканана, В.Я. Даниленка, Дж. Джонса, М.С. Кагана, Є.М. Лазарева, Ю.Г. Легенького, В.В. Лубенка, В.Ф. Рунге, Г. Саймона, В.В. Сеньковського, В.Ф. Сидоренка, О.Л. Шевнюк. Вивчалися також праці О.Г. Асмолова, В.Р. Аронова, Ю.С. Асеева, О.В. Вознюка, В.Л. Глазичева, Д.В. Лебедева, О.Я. Пономарьова, В.І. Пузанова, О.П. Рудницької, в яких розкривається роль мистецтва в полікультурній компетентності майбутнього фахівця; праці О.Я. Боднаря, О.В. Бойчука, С.С. Вітвицької, Т.В. Костенка, С.П. Мигалья, Е.П. Миська, С.В. Рибіна, М.Р. Селівачова, А.В. Чебикіна, Д.В. Чернілевського, Є.В. Черневича, Р.Т. Шмагала, М.І. Яковлева, в яких аналізуються історико-педагогічні аспекти полікультурної компетентності майбутніх учителів в Україні та за кордоном. Варто згадати науковців, які досліджували такі концепти, як «діалог культур» (М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган, А. Мудрик та інші), «культура миру» (М. Беннет, А. Кармін, С. Хантінгтон та інші), «полікультурна освіта» (Г. Даутова, Г. Дмитрієв, В. Кан-Калик, В. Макаєв та інші).

Провідними поняттями нашого дослідження є «компетентність», «професійна компетентність».

Підходи до розуміння сутності предметно-перетворювальної компетентності відрізняє здібність серед багатьох рішень обрати найбільш оптимальне, аргументоване рішення. Компетентність передбачає постійне оновлення її складових, оволодіння новою інформацією для успішного рішення професійних завдань у даний час і в даних умовах. Компетентність – це здібність до актуального виконання професійної діяльності [7, с. 59].

В.Н. Введенський вважає, що актуальність уведення поняття «професійна компетентність» зумовлена поширенням його змісту, інтегративною

характеристикою, що поєднує такі поняття «професія», «здібності» і ін., що широко використовуються [2, с. 51-55]. В.Н. Введенський відмічає, що в процесі проведення наукових досліджень існують три основні підходи проведення дослідження змісту та структури професійної компетентності: професіографічний, рівневий і підготовка завдань. Кожний з них має свої особливості. Так, професіограма, як набір вимог компетентності фахівця, спрямована тільки на визначення операційних компетентностей. Система ключових компетентностей, як поширена параметрична характеристика фахівця, не може визначатися звичайною сумою належних особистісних якостей і здібностей. Для цього необхідно використати комплекс взаємопов'язаних параметрів. Тому при цілісному описі моделі професійної компетентності необхідно використати рівневий підхід. Використовуючи даний підхід, автор виділяє комунікативну, інформаційну, регулятивну та інтелектуальну складові професійної компетентності, причому остання є базовою для інших.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволить виділити різні підходи до розуміння сутності професійної компетентності, одним з яких є функціонально-діяльнісний підхід (О.А. Дубасенюк, Н.В. Кузьміна, В.А. Сластенін, В.П. Сімонов, Н.Ф. Тализіна, Р.К. Шакуров, А.І. Щербаков і ін.), що розглядає компетентність як єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення професійної діяльності, до виконання професійних функцій, при якому основні параметри професійної компетентності задаються функціональною структурою професійної управлінської діяльності, що включає ряд теоретичних і практичних складових професійної компетентності: аналітичних, прогностичних, рефлексивних, організаційних, комунікативних та ін.

Методологічні та естетико-художні проблеми полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи висвітлювали В.Л. Глазичев, Дж. Джонс, М.С. Каган, М. Коськов, Є.М. Лазарев, Ю.Г. Легенький, С.П. Мигаль, А. Моль, В.Ф. Сидоренко та ін. Вчені розглядають проблему формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи не в межах його внутрішніх закономірностей і властивостей, а в широкому діяльнісно-культурному контексті як вияв проектної культури людства в цілому, залишаючись при цьому на позиціях, що полікультурна компетентність є не тільки утилітарно-технічною, а й натхненно-художньою діяльністю.

Зауважимо, що навчально-виховний процес у закладах освіти України, зокрема у вищих навчальних закладах, які плекають педагогічні кадри, має бути спрямованим на формування особистості майбутнього вчителя початкової школи, котрий набуває глибокі професійні знання і вміння, з високим рівнем полікультурності. Вагомою складовою у підготовці майбутніх учителів початкової школи мають бути морально-духовні цінності, що є основою життєдіяльності (*homo sapiens*) незалежно від раси, національності, конфесійних релігій чи місця проживання; розвиток індивідуальності, спроможної до рівного співіснування в умовах полікультурного суспільства

України, формування особистості готової до конструктивної взаємодії в аспекті порозуміння з усіма учасниками педагогічного процесу, так і до здійснення міжкультурної комунікації на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, толерантного ставлення до представників різних соціокультурних спільнот.

На нашу думку, успішне виховання толерантності, що є компонентом полікультурної компетентності та професійно важливою якістю особистості майбутнього вчителя початкової школи, може бути здійснено засобами трудового навчання. Зокрема, одним з ключових завдань початкової освіти визначено формування компетентності учнів з питань предметно-перетворювальних технологій. У розділі «Освітня галузь «Технології»» введено змістову лінію «Трудове навчання». Відповідно до вимог означених у освітній галузі «Технології» Державного стандарту загальної початкової освіти визначено державні вимоги до навчальних досягнень учнів, які відповідають змісту і структурі предметних компетентностей (учень знає, розуміє, застосовує, аналізує, виявляє ставлення, оцінює тощо). Водночас із предметною підготовкою молодші школярі мають оволодіти ключовими компетентностями (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, предметно-перетворювальна, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікаційна), що передбачають особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток [3, с. 7-8].

Доцільність проблеми дослідження визначається сукупністю соціальних, педагогічних, психологічних, методичних чинників, що зумовлюють необхідність підвищення професіоналізму вчителя початкової школи, формування його полікультурної компетентності.

Зауважимо, що полікультурна компетентність підтверджено однією з ключових життєвих компетентностей на світовому рівні. Цінним для нашого дослідження є точка зору О. Котенко про те, що полікультурність – це особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до міжкультурної взаємодії. На імпонує думка вченого, яка визначає полікультурну освіту як освіту та виховання особистості в дусі діалогічності, цінування культурних надбань людства, певним чином побудовану систему навчально-виховного процесу, в основі якої триєдина мета: усвідомлення різноманітності соціокультурного простору через оволодіння знаннями з полікультурності; виховання толерантної людини, здатної до функціонування в багатокультурному соціумі; розвиток умінь міжкультурного об'єднання на засадах рівноправності [4, с. 6]. Отже, в умовах сучасного мультілінгвального та полікультурного світу виховання таких якостей особистості як толерантність, діалогічність і гуманістичність у процесі формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи.

Логіка дослідження дозволяє проаналізувати поняття «толерантність».

На думку Г.В. Безюлева та Г.М. Шеламова, основними компонентами толерантності є такі професійно значущі для майбутнього педагога якості:

– емпатія, що передбачає проникнення особистості в переживання іншої особистості, бажання емоційно відгукнутися на чужі проблеми та успіхи;

– комунікативна толерантність, завдяки якій особистість здатна у процесі спілкування виявляти розуміння співрозмовника, вміє приймати його таким, яким він є, спроможна ставити себе на його місце та дивитися на ситуацію його очима, вжитися в його світ;

– самоприйняття як толерантного ставлення до самого себе та прийняття інших, оскільки толерантна особистість – це людина, яка добре знає себе та визнає інших [1, с. 39-42].

Під толерантністю ми розуміємо, перш за все, ціннісне ставлення до людей, незалежно від раси, національності, соціального стану, політичної чи релігійної орієнтації, культурної належності.

Для вдалого здійснення завдань щодо виховання толерантності використовують чималий діапазон усіляких форм і методів у підготовці майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення «Трудового навчання з практикумом», «Технології викладання трудового навчання». Такі форми роботи, як «відкритий мікрофон», «майстер-клас», «телеміст», «круглий стіл», «аукціон нових ідей», які сприяють у підготовці майбутніх учителів початкової школи формувати практичні навички толерантної взаємодії, розвивати полікультурну компетентність.

Зауважимо, що у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування полікультурної компетентності важлива роль відводиться проектному мисленню. Проектна творча діяльність особистості у такому разі виступає як свідома потреба, яка розвивається поряд з іншими потребами.

На думку Л.В. Оружи проектна культура – це цілісний соціально-культурний вимір науково-технічного прогресу, що переломлює його мету і досягнення з позиції фактора людини. Роль держави, яка проголошує у своїй соціальній політиці пріоритет творчої особистості, має вирішальне значення [6, с. 10]. Визначення проектної культури передбачає реалізацію ідей полікультурної компетентності у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

В основу полікультурної концепції і проекту, на думку С.Г. Лужицького має бути закладена теорія проектної культури, яка є науковою платформою предметно-перетворювальної компетентності [5, с. 150-157]. У зв'язку із цим важливості набуває сутність полікультурної концепції, орієнтовної на проектну культуру, що полягає в поєднанні і взаємодії таких психологічних категорій, як особистість, потреба, функціональний комфорт, а також таких феноменів, як творчість, пізнання, почуттєво-емоційні явища тощо.

Полікультурна компетентність у підготовці майбутніх учителів початкової школи виконує такі функції: відтворювальна, виховна, пізнавальна, естетична, комунікативна та інші, що дозволяють розглядати її як школу творчого та ділового мислення.

Виготовлення виробів майбутніми учителями початкової школи на лабораторно-практичних заняттях визначається тим, що вони оптимізують зв'язок особистості з предметним середовищем, яке в сучасних умовах майже

повністю складається з продуктів індустріального виробництва. Предметне середовище впливає на характер, звички, смаки кожної особистості, воно позначається і на сприйнятті витворів майстерності. Для творчих виробів характерні такі змістові особливості: художнє оформлення, що допомагає у вираженні виразності, пропорційності, естетичності, компактності, функціональності, зручності, доцільності.

Для творчості майбутніх учителів початкової школи чималого вагомості має рівень їх естетичної культури, чим і визначається виховний вплив виробів. В естетичній культурі майбутніх учителів початкової школи важливу роль відіграє засвоєння художнього досвіду таких видів мистецтва, як архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво тощо. Йдеться не про механічне перенесення прийомів мистецтва на оформлення промислових виробів. Як відомо, такі спроби давно виявили свою нежиттєвість. Для успішного формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів початкової школи необхідні засвоєння та розвиток ідей естетичної виразності просторових форм, якими багате образотворче мистецтво в усіх його різновидах – від станкової картини до скульптурної композиції.

Зауважимо, що важливою складовою у підготовці майбутніх учителів початкової школи є високий рівень технічної майстерності, свідоме творче ставлення до своєї діяльності, глибоке проникнення в художню культуру, мистецтво; загальний рівень культури і освіченість; здатність орієнтуватися в питаннях сучасного українського і світового мистецтва.

У зв'язку із цим важливим для нашого дослідження є обґрунтування професійних умінь, яких набувають майбутні вчителі початкових класів. Зокрема, проектний вид діяльності потребує від студентів оволодіння професійними особливостями планування творчого процесу художнього конструювання, макетування та моделювання. З цією метою майбутні вчителі початкових класів вчать скласти план поетапного виконання роботи, здійснювати пошукове ескізування окремих елементів художньо-конструкторського проекту.

Важливою також є технологічна діяльність майбутніх учителів початкових класів, яка потребує умінь розробляти проектні, творчі та виконавчі процеси, володіння основними принципами технології організації та впровадження дизайн-проекту у навчально-виховний процес. При цьому важливого значення набувають умінь скласти технологічні карти на основі отриманих знань і навичок. Необхідним у цій діяльності є високий рівень майстерності, використання новітніх технологій предметно-перетворювального проектування, який необхідно формувати в майбутніх учителів початкової школи з перших курсів навчання у вищих навчальних закладах.

Ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування полікультурної компетентності є суттєвим показником рівня загального розвитку країни і важливою ареною науково-технологічної конкуренції. Формування полікультурності у підготовці майбутніх учителів

початкової школи є основною базою створення і розвитку нових інноваційних технологій, чинником піднесення рівня культури.

Полікультурність синтезує духовне та матеріальне і виступає системою культурно-естетичних зв'язків. Як могутній засіб комунікації, він об'єднує людей у суспільні групи за законами добра та краси. Навчання засобами трудового навчання прискорює формування інтелекту, моральної культури, соціально-екологічного світогляду майбутніх учителів початкової школи.

Література:

1. Безюлева Г.В. Толерантность: взгляд, поиск, решение / Г.В. Безюлева, Г.М. Шеламова – М.: Вербум-М, 2003. – 168 с.

2. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – №1 0. – С. 51-55.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – 2011. – № 18 (594), травень. – С. 5-39.

4. Котенко О.В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Ольга Володимирівна Котенко; ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України. – К., 2011. – 20 с.

5. Лужицький С.Г. Дизайн як філософія творення гармонійного штучного середовища людини / С.Г. Лужицький // Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: освіта, культура, економіка : зб. наук. пр. / ред. кол. : М.П. Ліфінцев (голов. ред.), Є.А. Антонович (упоряд. і відп. ред.), А.В. Чебикін [та ін.]. – К. : ІППР, 2001. – Вип. 2. – С. 150-157.

6. Оружа Л.В. Підготовка майбутніх фахівців з дизайну у вищому навчальному закладі [Текст]: автореф. дис ... канд. пед. наук / Л.В. Оружа . – Київ : Б.в., 2011 . – 20 с.

7. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2014. – 620 с. + CD.